

Das Niederlande-Bild in deutschen Niederländisch-lehrbüchern

Ein Dialog über Lehrwerkanalyse

M.: ...das erinnert mich an eine der ersten Englischstunden meines Lebens, in der ich in dem Lehrbuch einem verrückten Dialog ausgesetzt wurde. Der ging etwa so:

Look, this is Mister Fox.

He has a dog.

It is a dog. It isn't a fox.

H.: Belachelijk!

M.: Genau. Es war für mich wohl ein Grund, um erst einmal innerlich Abschied vom weiteren Englischunterricht zu nehmen. In meinem Weltwissen war ich irgendwie beleidigt: ich wollte doch Englisch lernen - und den Unterschied zwischen einem Fuchs und einem Hund, den kannte ich schon längst.

H.: Ik begrijp wat je bedoelt. Zo gaat het toch eigenlijk vaak als je praat over motivatie in het vreemde-talenonderwijs. Teksten, plaatjes en andere elementen van het lesboek kunnen de les maken en breken. Als het boek te kinderachtig of te moeilijk is, kun je het wel vergeten.

M.: Klar. Aber so einfach ist es nicht. Das Lehrbuch ist nur ein Lernfaktor von vielen. Und wie Lehrbücher aussehen, ist von vielen Faktoren abhängig. Zuerst ist da der „Zeitgeist“. Graphik und Lay-Out sind von ihm beeinflusst. Aber auch allgemeine erziehungswissenschaftliche Diskussionen werden sich im Buch wiederfinden lassen. Zu den unterschiedlichen Methoden gehören selbstredend auch verschiedene Auffassungen über Landeskunde, in der ja der wichtigste Teil der Informationen oder Desinformationen über ein Land verbreitet wird. Bei der Grammatik-Übersetzungs-methode geht es um Kulturgut, während im audiovisuellen Ansatz vor allem Alltagswissen vermittelt werden soll. Und der kommunikative Ansatz ...

H.: Aan de VVV een brief in het Nederlands schrijven. Hoe bestel je als toerist een kopje koffie, dat soort dingen. Nou, dat kun je in Nederland gerust in het Duits doen, het horeca-personeel spreekt zijn talen.

M.: Eben. Die Landeskunde ist in den modernen Lehrbüchern in der Praxis sehr schnell zu einer Touristenperspektive verkümmert. In den letzten Jah-

ren häufen sich auch deswegen Zeichen eines Unmutes gegen eine kommunikative Methode. Ich sehe eine verstärkte Aufmerksamkeit für Literatur und eine Wiederbesinnung auf Grammatik. Und im Rahmen der Landeskunde liegt der Aspekt wieder auf mehr Kultur und auf dem Betonen einer interkulturell-vergleichenden Methode.

H.: Ik kan me die kritiek op de communicatieve aanpak wel voorstellen als ik zie hoe die in sommige Duitse boekjes Nederlands wordt gerealiseerd. Je zou toch kunnen verwachten dat we een natuurlijk en min of meer authentiek taalgebruik aantreffen, dat een goede weerspiegeling geeft van de gesprekstoon in Nederland zelf. Vergeet 't maar! De dialogen zijn in het algemeen houterig, gekunsteld en hypercorrect, ongeveer zoals we nu praten. Er wordt veel werk gemaakt van taalhandelingen als zich voorstellen, dank je wel zeggen en zich verontschuldigen. Sommige dialogen zijn een soort uitwisselingen van archaïsch aandoende beleefdheden. En dan die docerende toon waarop de personages informatie verstrekken! Zeker, er moet een bepaalde basiswoordenschat en een zekere communicatieve competentie worden opgebouwd ...

M.: Das meine ich auch!

H.: Maar dat gaat ten koste van de natuurlijkheid. Als we sommige boekjes mogen geloven, putten de Nederlanders zich uit in beleefdheden en houden ze op straat graag hoorcolleges over de geschiedenis van hun stad of dorp. Communicatief noem je dat? M'n neus! Het is goed bedoeld, maar verkeerd begrepen communicatief geklooi, dat ten koste gaat van de natuurlijkheid en gewoonheid van de gesprekken. Maar nu je het zegt, dat van die grammatica klopt wel. Als ik denk aan sommige recente *Voorzetten* van de Taalunie en aan die boekjes met grammaticale oefeningen, *Beter Nederlands*.

M.: Du bist ja nicht der erste, der solche Probleme mit Lehrwerken hat. Aber ich wollte eigentlich nur sagen, daß die fachdidaktische Methodendiskussion sich nicht nur an den verschiedenen Übungsformen und an der Textpräsentation zeigt, sondern sich auch im entsprechenden Paradigma der Landeskunde äußert. Das ist auch wichtig für die Zugangsmöglichkeiten eines Schülers zur Kultur des Landes der Zielsprache. Wie sieht es da bei euch denn aus?

H.: Moeilijke vraag. Voor Nederlands is het assortiment lesboekjes natuurlijk nog niet zo groot als bij de vreemde talen met traditie. Veel nog steeds gebruikte boekjes Nederlands zijn typografisch nogal eenvoudig en opgezet volgens verouderde methodische principes. Een ander probleem is dat er nauwelijks wordt gedifferentieerd naar doelgroep. Eén boek is soms bedoeld voor scholen, volksuniversiteiten en universiteiten. Dat heeft

natuurlijk te maken met de in uitgeversogen geringe afzet, maar voor de docent Nederlands wordt het werk er niet gemakkelijker op. Maar de keus wordt langzamerhand gelukkig steeds groter.

M.: Bei Deutsch als Fremdsprache ist die Auswahl wahrscheinlich größer. Es gibt ziemlich viel, und manches ist gar nicht schlecht. Um dem Lehrer die Entscheidung für oder gegen ein Lehrbuch zu erleichtern und um diese Entscheidung bewußter zu gestalten, erstellen wir Deutschdidaktiker regelmäßig Listen zur Beurteilung von Büchern. Nun enthalten diese Listen wiederum die Entscheidung für eine bestimmte Methode in sich. Lehrer oder Lehrerkollegien werden also nicht umhinkommen, Prioritäten auch innerhalb verschiedener Listen zu setzen. Bei den rein fachdidaktischen Listen ist die Landeskunde allerdings zumeist ein Stiefkind.

H.: Dat is bij Nederlandse lijsten precies zo. Ik heb laatst eens zitten bladeren in Hartvelds *Kleine didactiek voor het Nederlands als tweede taal*. Hij heeft een handige checklist van 74 vragen. Maar er gaan er maar twee over het beeld van het land. De rest is allemaal fonologie, morfologie, syntaxis, lexicon en semantiek. En ken je van Piet Litjens *Nederlands als tweede taal*?

M.: Nie von gehört.

H.: Je mist er ook niet veel aan. Het is een soort handboek voor de volwasseneneducatie, dat bol staat van de talige vaardigheden, diagnostische toetsmethoden, cursorische inhouden, de hele reutemeteut. Veel didactisch jargon, dat wel, maar geen verstandig woord over clichés, stereotypen, vooroordelen en hoe je daar in de klas als leraar mee om moet gaan. Aan de beeldvorming van de Nederlandse cultuur wordt in de didactiek nog te weinig aandacht besteed.

M.: Wenig beachtet ist bei uns in der Lehrwerkanalyse auch das ästhetische Gesamtkonzept des Lehrbuches. Ich meine etwa Leitfiguren, Textauswahl, Sprachgebrauch und Bebilderung. Zum Beispiel die Leitfiguren: bei älteren Lehrgängen sind dies häufig Familien oder zwei Kinder, die quasi als Held, der zur Identifikation dient, den Schüler durch das Buch in die fremde Kultur führen. Bei neueren Methoden wird dieser Identifikationspunkt meist aufgegeben: verschiedene Perspektiven werden je nach Thema in Texten gruppiert. Hattest du mir vor kurzem nicht erzählt, daß dies auch in *Code Nederlands* der Fall ist?

H.: Dat klopt. Maar in veel andere boekjes is het gezin nog steeds de hoeksteen.

M.: In manchen Deutschbüchern werden dann noch ästhetische Kommentartiguren eingeführt, so wie Flämmchen in dem Deutschbuch *Kontakte*. Das ist sozusagen eine außerhalb der Texte stehende Figur, die dem Schüler

Hilfestellungen oder auch Identifikations- und Distanzierungsmöglichkeiten anbietet.

H.: Dat is een interessante mogelijkheid, die geloof ik nog niet wordt toegepast in lesboekjes Nederlands.

M.: Ist auch egal. All diese Formen haben übrigens etwas gemeinsam: Sie stiften einen sozialen Hintergrund. Ob das jetzt die Familie Hausmann in *Kennzeichen D* oder die Textauswahl ist, die Unterrichtseinheiten sind niemals in sozialem Niemandland anzusiedeln. Ich finde so eine Familie als Figurengruppe doch ziemlich unflexibel, man nimmt durch ihre Brille das Land wahr. Bei verschiedenen Themen ohne eine Identifikationsfigur kann flexibler reagiert werden, da der soziale Hintergrund wechseln kann.

H.: Ja, zo kun je als auteur meer spelen met factoren als leeftijd en mate van formaliteit. Leve de minisituatie! Maar nu je het hebt over de impliciete ideologie van het boek: in de meeste boekjes Nederlands die bij ons gebruikt worden, is het perspectief inderdaad tamelijk burgerlijk. Er is veelal sprake van gezinnen met vader, moeder en twee kinderen. Men praat voortdurend over eten, vakantie, het weer. Soms zijn de teksten direct vrouwonvriendelijk. Laatst las ik weer zoiets in een lesboekje voor de VHS, moet je horen, het lijkt wel een mop: een vrouw is met haar vinger tussen de stoel gekomen en moet naar de dokter. Daar voert haar man hoofdzakelijk het woord. Nadat het euvel is verholpen, moet het echtpaar afrekenen. De man was ervan uitgegaan dat de vrouw zijn portemonnee in haar handtas had meegenomen. Hij geeft haar een uitbrander...

M.: Das ist nicht zu fassen!

H.: a) omdat ze zo stom was met haar vinger tussen de stoel te komen, b) omdat ze zijn portemonnee vergeten is. Het staat er echt! En heb je trouwens wel eens de plaatjes van *Woordwijs* gezien? Dat boek geef ik mijn kinderen niet in handen! Maar ja, het is dan ook bedoeld voor volwassenen.

M.: Wie ist es denn mit den Kindern in euren Büchern? Das interessiert mich.

H.: Kinderen komen er niet zo goed vanaf. Zij vertegenwoordigen nogal eens het onaangenaam-anarchistische element. Het zijn kleine ettertjes die ruzie maken, besluiten van de ene dag op de andere met een punkkapsel door het leven te gaan of als studenten dreigen hun moeder nooit meer op te zoeken als die niet meer geld geeft. Ik vind dat jammer omdat deze ideologische kleuring ook zijn neerslag heeft op het beeld van de cultuur. Nederland heeft toch meer te bieden dan de bekommernissen van Jan en Truus Modaal en hun opgroeiende kinderen. Denk eens aan al die minderheden!

M.: Tauchen denn bei euch in den Lehrbüchern diese bekannten binationalen Vorurteile auf, Tulpen, Käse und so?

H.: Dat is een interessante kwestie. De echt botte clichés worden meestal vermeden. Kaas, tulpen, Frau Antje, molens, klompen, dat soort flauwekul tref je gelukkig niet of nauwelijks aan, en indien wel, dan min of meer ironisch of kritisch. Maar wat je wel hebt, zijn wat ik altijd noem de clichés van het tweede echelon. Die zijn pas echt hardnekkig, omdat ze een aureool van insiderskennis hebben.

M. Zum Beispiel?

H.: Ehh...Koninginnedag, schaatsen, de Elfstedentocht, Sinterklaas, de markt, de snackbar, de Indische rijsttafel, de gordijnen die 's avonds openblijven, de koekjestrommel die altijd meteen weer wordt dichtgedaan. Dat soort dingen. Er ligt toch wel een zwaar accent op massacultuur, folklore en straatleven.

M.: Es muß für die deutschen Niederländischlehrer nicht einfach sein, mit solchen Büchern zu unterrichten!

H.: Dat denk ik ook. Als leraar moet je heel kritisch zijn ten opzichte van het lesboek. Je moet op je qui vive zijn voor de geniepige clichés van het tweede echelon en voor de impliciete ideologie. Een open oog en een kritisch oor voor absurde dialogen en quasi-informatieve teksten, dat zijn de zintuigen die de leraar Nederlands in Duitsland goed moet ontwikkelen.

M.: Das ideale Buch gibt es sowieso nicht.

H.: Cliché. Ik had het al over het verband tussen markt en kwaliteit. Maar ik vraag me ook af of zo'n taalboek wel überhaupt een geschikt medium is om kennis over het land goed over te brengen. Ik weet het soms niet. De auteur van een taalboek is toch een soort duivelskunstenaar. Hij moet een bepaalde woordenschat systematisch aanbieden; de grammatica moet geleidelijk aan worden opgebouwd; de dialogen moeten natuurlijk zijn en tot imitatie aanzetten. De oefeningen moeten instructief en afwisselend zijn. Ga zo maar door. Het maken van een lesboek is een ingewikkelde puzzle waarbij altijd wel een paar stukjes blijven liggen. Het is in zekere zin onvermijdelijk dat de thematiek gereduceerd is, dat het beeld van Nederland vervormd wordt. Misschien moeten we ermee leven. Uitgevers en schoolboekauteurs moeten natuurlijk wel letten op het beeld van de cultuur, dat ze expliciet en impliciet aanbieden. Maar de leraar moet als het nodig is ook andere wegen bewandelen.

M.: Vielleicht gibt es bei euch Niederländischlehrer, die dafür interessante Ideen haben?

H.: Dat denk ik wel.